

Cédulák egy/a (,)Költészethez(”)

Turczy István (lírai) életművének átfogó értékelése – az *Áthalások* kötet okán és ürügyén

Indulási korszak vagy stílus? (A műfajteljesség értelmezéséhez)

Egy több műfajú írónál (is) rendszerint a lírikusi tevékenység az életmű legfontosabb rétege (akárcsak a puszta vagy tisztán lírikusnál), különösen akkor, ha a kezdetek szintén ebben a műnemben találhatók, ha a későbbiek során is domináns marad ez a szelet az irodalmi term(el)ésen belül és ez az állapot várhatóan a pálya végéig megmarad már. S azért is így van ez, mert a kifejezés, a formálásmód kivitelezésbeli szélsőpontjait a lírai aktivitás mutat(hat)ja meg a leginkább – a stílárisan-retorikailag, szövegalkotási szempontból a legnagyobb feszítávolságokat felmutatni tudó költészet azt, hogy mire képes az adott alkotó összességében. Egyáltalán: ez a tevékenységi, viszonyulási, elsajátítási, működ(tet)ési összesség annál sokrétűbb és (így) érdekesebb, mert a „költészetcsinálás”, a vers művelése igazán sok apró impulzus és momentum, szempont és kritérium alapján szerveződik, mozaikosan rakódva össze teljesítménnyé. S a pályakezdő, fiatal költő belépése az irodalmi kifejezés(szakma) világába a líra létrehozásának (a lírai létrehozásnak) a követelményrendszerét felismerve-elfogadva az irodalmiság adott, aktuális pillanatában, időszakában meglévő/érvényesülő elvárás- és szokásrendszer többé-kevésbé önkéntelen átvételét jelenti. Vagy legalábbis jelentette az irodalomalkotás, irodalomlétesülés olyan mintaszerűen zárt és légszomjas vonatkoztatási rendszerében, mint amilyen a nagyjából 1950 és 1990 közé eső periódus volt. A Kádár-korszak művészeti-irodalmi szempontból is beszűkült nyilvánosságában, az 1970–80-as évek fordulójához érkezve, ez vagy az óriási hatást kifejtő, jóformán szuggesztív hatású Nagy László-i líra égisze alatt lebonyolított pályakezdést, vagy a neoavantgárd paradigmájához való csatlakozást jelenthette csak a leginkább. Más választás nemigen adódott, ha elviekben lehetséges is lett volna, valamiképpen tertium non datur érvényesült ebben a tekintetben.

Turczy István e két választási lehetőség közül a neoavantgárd mellett döntött egykor, ám óvatosan, csak mértékkel. Talán ez a mértéktartás is oka annak, hogy a nyolcvanas évek magyar nyelvű neoavantgárd lírájáról a nagyrészt mozgalmári, a doktrinárséget ha nem is

valló-vállaló, attól azért végzetesen nem idegenkedő (neo)avantgárd szerzők-értelmezők körében tartott írószövetségi előadásával e sorok írója néhány évvel ezelőtt kisebbfajta botrányt kavart, amennyiben a tárgyalt időszakra vonatkozóan Turczi Istvánt is bele merte érteni a speciális szempontból kiválasztott egyedi költői teljesítményekből kiválogatott mezőnybe. (Az enyhébb intenzitású alkalmazás, a módjával történő részvétel a szoros-elszánt ráhangolódásúak oldaláról deficitként érzékelhető, ha mégoly elővigyázattal is történik az értelmező részéről a visszamenőleges viszonyba helyezés.) „Tulajdonképpen meghökkentő, hogy a mára egyértelműen tradicionalista-»esztétista«, romanticista-»parnasszista« módra modern Turczi István sem tudta másképp megalkotni a maga '80-as évekre eső költői indulását anno dacumál, mint az avantgárdság formanyelvén megszólalva. Már amennyiben a »minuszkuláris« (kisbetűs) írásmódot, a szójátékoskodást/szókritikusságot, a szintaktikai fellazítottságot, a jelentéslebegtetést, a kifejezések szemantikai alternativitását, a vizuálisan is jelentőségteljessé, jelentéssé emelkedő sorrendezettséget, a speciálisan érdekes szedési módot, a síkbeli vizuális különösségeket és magát a művészeti vagy mediális tevékenység tematizálását elegendőnek találjuk ahhoz, hogy az avantgárdság teljesülésének »kritériumait« pillantsuk meg bennük. Mégpedig a Segédmúzsák fekete lakkcipőben című 1985-ös kötet anyagában éppúgy, mint a korszakhatárunkon formálisan túllendülő, ám keletkezéstörténetileg még mindenképpen odatartozó Turczi-versgyűjtemények esetében (Zene állástalan zongoristáknak, 1990; Amerikai akció, 1991). Egy hagyományos romantizáló, aki magától értődően radikális sortördelést végeztet a – korabeli viszonyok között még mindenképpen: – szedővel? Ennél komolyabb bizonyíték aligha kell arra, hogy a nyolcvanas évek szinte teljes egészében, vagy legalábbis igen jelentős részben az avantgárdé volt a releváns magyar nyelvű lírában. Hatósugara átmenetileg még arra is kiterjeszkedett, ami aztán historikusan nem bizonyult a sajátjának...”¹

Textus(ok) és kontextus(ok)

Az előbbi önidézet, ha teljesen nem is, jelentős mértékben megtakarítja az értelmezőnek, hogy újólag nekirugaszkodjon a kezdeti vagy eredeti/eredendő Turczi-vers retorikai-stilisztikai modellként való leírásának. A benne felsorolt szövegi jellegzetességek – amelyeknek eléggé visszafogott felhasználását lehet dokumentálni az induló költő részéről – nem egészen melleleg azt is mutatják (s akár általánosságban is), mennyire közel áll(t) egymáshoz

¹ ZSÁVOLYA Zoltán, *Horizont vagy perspektíva? Posztmodernségi reflektáltság a nyolcvanas évek magyarországi és határon túli magyar neoavantgárd lírikusainál*, Magyar Műhely, 150(2009/1), 38.

neoavantgárd és késői modernség műfajmegvalósító jelölőrendszere a maga egyes gesztusaiban, legalábbis ami azok „végső” vagy távlatosan értékelhető jellegét illeti; hogy bizonyos momentumokban az avantgárdság (volt) a modernség megvalósulása. Ám ha valamiért igazán „gazdaságos” a fenti szövegjellemzés használata, akkor az az, hogy az első, a pályanyitó verseskötet kifejezőképleteinek jellemzése egyszersmind az első négy (önálló) verseskötet tartalmát is jellemzi nagyjából és főbb vonásokban.²

(Re)kontextualizáló jellegű és hatású textualizációról (textualizálásról akár) legkorábban és intenzitás szempontjából is inkább majd csak az első vizuális albumtól kezdve, 1990-től, a két verseskötet is hozó év után lehet beszélni Turczi Istvánnál. Mindazonáltal akár már az első kötetben magában érdemes megfigyelni a líra-alkotás (és ezzel együtt mindjárt az általában vett irodalom-alkotás) eljárásainak alakulását, módszeres-eljárásbeli eloszlását: hogy hogyan, milyen alakzatokban és esetleg máris elvek alapján képződnek meg a lírai szövegek a még fiatal alkotó kezén, mint retorikai-stiláris közlésmentek. A szerző első verseskötetének anyaga döntően két részre osztható: 1) Későmodern „punctumok”, pillanat rögzítések és/vagy egyetlen ötletre épülő, poénra kihegyezett, epigrammatikus szerkezetek. Távollabról az aktuális kánonban Pilinszky János versalkotási gyakorlatának, módszerének felvállalása, lírai köznyelvként természetes alkalmazása. 2) A kortárs neoavantgárd korpuszába ténylegesen illeszkedő, azzal legalábbis párbeszédet folytató vers-szövegek, szöveg-versek, prózaversek, versprózák, versepikák állománya. Mármost a magyar könyvkiadásnak a rendszerváltozás évtizedfordulóján meglehetősen kaotikus-véletlenszerű fejleményének is tekinthető, hogy a verseket aktfotók kíséretében felvonultató *A nők és a költészet* megelőzi Turczi István – egyébként még

² Azért az „önálló” szó zárójellezése, mert *A nők és a költészet* (1990) Jung Zseni aktfotóival kiegészülve tulajdonképpen kétszerős munka, miközben bibliográfiai leírhatóságában, vagyis a címlap felől nézve nem válik azzá, hanem „csak” Turczi István versgyűjteményeként érvényesül, amelyet mindössze „fenomenológiai” kísérnek egyenrangú anyagokként a fotóművész felvételei, míg intencionálisan – s nem utolsósorban a megjelenésnek még meglehetősen „patriarchális” korából, időpillanatából következően – nem a szöveggel egyenrangú kísérőfelvételek ezek: a szövegekkel a tradicionális modalitású illusztratív ikon-verbum viszonyban állnak. (Illetve *állnának* – hogyha az összeállítás keretei között valóban létezne aprólékos tematikus, motivikus megfelelés a képi és a nyelvi médium, jelközeg között a globális erotikuson túl. Ez azonban nem feltétlenül célkitűzése a kiadványnak.) Különben annak megadása, hogy a kötetet Eifert János tervezte, mintegy „háromszerzőssé” is avatja a gyűjteményt – Eifert majd a 2008-as *Erotikonban* emelkedik ténylegesen társszerzővé, amely *A nők és a költészet* későbbi, magasabb (technikai) szinten történő megisméltése, de létezhet olyan felfogás is, miszerint *A nők és a költészet* lenne az *Erotikon* korábbi és a kor technikai színvonalán álló előzménye.

ugyanazon esztendőben megjelent – *Zene állástalan zongoristáknak* (1990) című líra-könyvét, vagyis a szerző tulajdonképpeni második verseskönyvét (önállóként ténylegesen a másodikat). A társszerzős alkotás ugyanis akként is felfogható, hogy mintegy a *Segédmúzsák fekete lakkcipőben* és a *Zene állástalan zongoristáknak* anyagából vett kettős válogatást valósít meg (az utóbbiból úgymond előre válogatva).³ Textuális „önállótlanága” a szöveganyag szempontjából egyértelműen megállapítható tehát, amely tény persze éppenséggel erőteljes kontextuális felgazdagodást jelent, egyelőre persze „csak” egy meglehetősen egynemű vers(elési) univerzumon belül, de távlatosan megvetve az alapját annak, hogy az erotikus (szöveg)környezet⁴ összefüggésképző hatására alapozva a későbbiekben majd különböző alkotói korszakokat, versképzési módok szakaszait átlépő, periódusok törésvonalait egybevonó gyűjtőgesztus legyen megvalósítható (a már említett *Erotikon* lapjain).

Az első három lírakötet vonatkozásában tehát biztosan elmondható, hogy *A nők és a költészet* a másik két pályaeleji vers-összeállítás, a *Segédmúzsák fekete lakkcipőben* és a *Zene állástalan zongoristáknak* egyfajta, speciális rekontextualizálását végzi el, a (képi) kontextus legalábbis valamennyire átalakítja az újraválasztott vagy előre kiválasztott szövegsor kitüntetett darabjait, ezáltal szorosabb összmintázatot alkotva belőlük és hozzáadott önmagából, mintha azok pusztán különálló verseskönyveknek tekintődnének. – Ettől eltérően kontextualizálja vers-textusait az első hármat hamarosan követő negyedik verseskönyv (*Amerikai akció*, 1991). Amit alcíme rögtön explicit módon mutat meg: *Epizódok egy hátrahagyott történethez*. Ez a jelzés ugyanis epikus vagy legalábbis epizódási marker, ha a címben foglalt „akció” nem utalna úgymint azonnal a minden befogadó számára nyilvánvaló történetes cselekvés-, illetve cselekmény-mintázatosságára.

A szerző második könyve (*Mennyei egyetem*, 1987) regény, és mindmáig ír prózát is. Tematikus szerveződésű verseskötetei szintén vannak, illetve gyakran mutat be/fel válogatásokat, afféle poétikai hosszmetaszeteket a verses/lírai életműből. Ezekben hol

³ A nyolcvanas évek kötetmegjelenési várakozási idői felől nézve nem is annyira előidejű ez a gesztus. A *Zene állástalan zongoristáknak* megjelenésekor minimum 2-3 éves könyvelőkészítési periódust zár le saját, megvalósuló edíciójával, ez alatt az idő alatt pedig bőven támadhatott az aktív szerzőben készletelés egy harmadik összeállítás létrehozására. Ez lett (volna) *A nők és a költészet* – sorrendben történetesen a második gyűjteménnyé válva...

⁴ A (szöveg)környezet egzisztenciálissá táguló *kontextusát* az *Erotikon* (vagyis: általában Turczi erotikus lírájának) egyik kulcsdarabján, a különböző kötetekben már 1990 óta szereplő, de 2002-ben önálló könyvként is megjelent *Venus Vulgívagán* ragadja meg a következő, teoretikusan alapozott tanulmány: SOLTÉSZ Márton, *A test öröme és a szöveg öröme. Jegyzetek az erotikus irodalomhoz*, Bárka, 2010/5, 59–65. Különösen: 64–65.

megtartódik, hol félretételek a művek keletkezéssorrendjét fémjelző (bibliografikus) időrend. Közreadott azután (vers)lírai és próza(epika)i anyagot váltakozva tartalmazó szöveg-összeállítást is (Deodatus. A férfi és egy város tört.én.elme, 2001), amelynek legalábbis a kvázi epiko-lírai regényként való értését erősíti, hogy az 1987-es prózamunkával és az 1994-ben napvilágot látott ...se nélküleddel együtt (ennek alcíme: kiscsalád-regény) a Tarján Tamás szerkesztésében 2005-ben napvilágot látott, A többi csak kaland volt című Turczi-mű, e román-hármas (ha nem is mindjárt -trilógia; beszédes alcíme: Három kis nagy regény) keretei közé kerül(het)et. Vagyis: a próza-epikára, epiko-lírai prózára az egyetemes egyéni versállomány ismétlődő újra- vagy átrendezéséhez hasonlóan jellemző az időnkénti rekontextualizálás.

Ezen a tárgyalásponton kell megemlékezni Turczi István prózavers-gyűjteményeinek létéről és egyben azoknak az egész életművet, a teljes („)költészetet(“) átmozgató hatásáról. A Hosszú versek éjszakája és A változás memóriája megjelenése között eltelt majd’ másfél évtized inkább a következetes építkezésre mutat ugyanis, mintsem a műfajválasztás szóródására, esetlegességére. Kiemelendő továbbá, hogy míg az 1997-es összeállítás egyszerűen csak a „prózaversek” alcímmel határozta meg magát, addig a 2011-es „próza versek” megjelölése azon túl, hogy bizonyosan hordoz valami cizelláló jellegű pluszinformációt a benne közreadott szövegek közelebbi jellegével kapcsolatban, általánosságban is rámutat Turczi szinte végtelenített precízességű műfajpoétikai definitivitására. Annak egyfajta, akár az egyetemes műfajteljesség abszolutizáló alkotásgyakorlatként is érthető, mindenesetre legalábbis az egyéni életmű ki- és beteljesítését célzó írói elszántság szimpatikus-megkapó lenyomataként értékelendő. (Az egyetemesség mint a kedélyes Großschriftstellerei fogalmának „formai” megvalósítása.)

Valamiféle nagybetűs („)Költészet(“), amely tradicionálisan – a verses instrumentalizáltság (szövegmedialitás) korábban szinte kizárólagosan érvényesülő és csak a 19. századra lényegileg szétbomló alkalmazási trendje révén – az egész Irodalmat jelöli, jelölte (a szépirodalmi műnem- és műfajteljesség értelmében és jegyében), vizsgálati esetünkben az életmű egészét is felmutathatja viszonyítási kontextus gyanánt, és pedig erőteljesebben, határozottabban az átlagosnál. S itt, a próza/vers – vers/próza határ-érintkezések, határátlépések megállapítható, értelmezésként látványosan kikerekíthető feszültségpontjain, izgalmas feszültségmezőin túl ugyan arról is meg kell még emlékezni,

hogy ebből a műnemi/műfaji konglomerátumból még a dráma sem hiányzik,⁵ ugyanakkor a leginkább persze a lírai típusú versességre érvényes ez a megfigyelés. Hiszen ha a kezdeteknél, az első négy verseskönyv tájkán nem lett volna még nyilvánvaló, azóta már jóideje bőségesen egyértelmű: minimum a lírai életmű-réteg érthető Turczy Istvánnál olyasvalamiként, mint ami a saját környezetét szintén jelenti folyamatosan, azon felül, hogy önmagaként létesül, ami tehát újabb és újabb részletei, részmunkái aktuális létrehozásokor támasztékot nyújt friss leágazásai számára; gyakran egy-egy variációs megalkotódást a régről ismerős, otthonos hatású elemek világában, sorában.

A „költészeti” viszonyrendszer

Turczy Istvánnál igen tág magyarázat adásától sem szabad idegenkedni a műfajteljességéből kibomló (kon)textualizálásnak, (kon)textualizációnak: az egész életmű globalitásában kibontakozó nagyszabású lehetőségét illetően.

A vers és a költemény szót gyakran használják egymás szinonimájaként. Amikor a diák vagy az úgynevezett „zsmárnálkritikus” elunja szóisméltéseit a versszövegről vagy verseskötet darabjairól nyilatkozva, akkor időnként költeményről kezd el beszélni. Különösen, ha még valami áhítatos irodalomfogalom rabja is ráadásul. Akkor esetleg mindjárt a költemény fogalma alapján vág bele tárgyalásába, s azt színesíti a vers emlegetésével egy idő után. Pedig a költemény igazából mindenképpen mást, többet jelent, mint az egyes vers, mégpedig úgy a terjedelmi monumentalitás, mint a (részben abból indukálódó) szellemi kiterjeszkedettségek szintjén. Ahogyan a költészet is több, mint a líra. Előbbinek hatalma van – amint az nálunk például Örkény Istvántól⁶ vagy Mészöly Miklóstól megtudható –, utóbbinak „csak” bensőséges ereje vagy szuggesztivitása. Hatalma pedig azért is, egyebek mellett, mert a(z) (szép)irodalmi műnemek teljességére kiterjed tradicionálisan. Valaha, az oralitásban, a társadalmilag többségi analfabétizmus időszakában megvalósítható nyelvművészeti periódusban, majd ebből az állapotból lassanként kibontakozva, még a technikai korszak előtti literatúra-medialitásban, tehát a betű kommunikációs uralmának szakaszán belül (azaz legalább a 20. század elejéig, vagy bizonyos fokig még az után is) epika és dráma is természetszerűleg volt verses kialakítottságú a líra mellett. Jobban is tudták szövegüket (tovább)alakító gazdáik, alkotó-előadó szakembereik (rapszodoszok, bárdok, igricek stb.)

⁵ *A tintalovag. Irodalmi dokumentumjáték Jókai Mór és Nagy Bella házasságáról.* Megjelent: Új Horizont, 2000/3, 69–87.

⁶ ÖRKÉNY István, *Ballada a költészet hatalmáról* = Ö. I., *Egyperces novellák. Válogatás*, vál. és s.a.r. RADNÓTI Zsuzsanna, Budapest, Szépirodalmi Kiadó, 1988, 140–143.

emlékezetükben tárolni, meg komolyabban alá is lehetett vetni így az irodalmi műalkotást a hangzás, a közösségi felhasználás vagy megítélés kommunikatív próbájának, ami tágabban-távolibban értve máig követelmény (nem verses kialakítottságú munkákra vonatkozóan is). A költészethez tartozott tehát eredetileg – és tartozik eredendően: valósítja meg azt eminensen – valamennyi műnem valamennyi műfajának kódolt-kontúrozott szövegterméke. Köztük a csodálatos csúcsteljesítményeket hozó „drámai költemény” vagy a társadalmi reprezentativitással bíró eposz és a virtuóz „verses regény”, ám – nem éppen utolsósorban – éppenséggel a nekünk (most) fontosabb lírai alkotások úgyszintén, nem épp utolsósorban... Ám (?) a költő, aki bírta/bírja a verselési szabálymódszereket, gyakran vág(ott) bele nagyobb vállalkozásba, amely ha nem is (volt) mindig „deduktív” nagyszerűségű (a globálisan elképzelt, átfogó kompozíció mozaikosan felszakadozó megvalósítása), azért esetleges „induktivitásában” is hordozta a monumentalitásra való hajlamot: a könyv apróbb, verses darabjai, lírai dolgozatainak sora általában valamilyen átfogó (világképi, epikus, kompozitorikus) elvnek alávetve rendeződött mintázattá. Még az irodalmi modernség első szakaszában is jelentős példákat találunk erre: Baudelaire A romlás virágait újrakiadásában folyamatosan bővítve mindig az eredeti kontextus összefüggését termelte újra magasabb (tágasabb) szinten, vagy gondolhatunk Rilke számos (kötet)ciklusára is. Ugyanakkor azért, bár „költészet” megvalósítása bármely irodalmi műnemben (még a bölcsélet és a didaxis területén is) elképzelhető, azt súgja az érzék, hogy „költeményről” szorosabban mindazonáltal csak líra-elemek megfelelő mennyiségi összeszerveződésének minősített eseteiben beszéljünk, legyenek bár ezek a líra-elemek a lírizálás poétikai-stilárretorikai momentumainak érvényesülései, vagy éppenséggel (eredetileg) más, akár „idegen” (idézt, átvett) lírai szöveg(részlet)ek.

A 'Turczi-Mű(vek)' – tágabban értve

Mindezzel persze mindjárt Turczi István egyik könyvénel vagyunk, s fenti általános elképzelésünket a („)Költészetről(”) nem utolsósorban az ő mostani művének konkrét figyelembe és munkába vétele révén/során alakítottuk ki. Ez a könyv, ez a mű (talán: könyvmű) a 2007-es megjelenésű Áthalások. Amely munka önmagában is igencsak megérdemli az interpretatív foglalkozást, mindamellert kritikai visszhangjának tanúsága szerint fordulatot is testesít meg a Turczi-líra befogadás- és ezzel talán alakulástörténetében. Magáról erről a kötetről csaknem annyi recenzió, kritika, értékelés született, mint az összes megelőzőről együttevve, és azóta általánosságban is felfokozódott a szakmai érdeklődés ez iránt a lírai életmű iránt. S 2007 könyvhetére egyszerre jelent meg ennek a költői működésnek

már a hazai posztmodernség szempontjából is biztosan értékelendő – mert azzal a maga „Nyugat-követő”, alapvetően esztétista beállítódása felől mind általában megfigyelhető nyitottságának, mind pedig újabban beálló még erőteljesebb megnyílásának alapzatán érdemleges párbeszédet kezdeményező – (verses)könyve, illetve az első a szerző egész életművére, tehát a líra és a „költészet” mellett még epikát, dramatikus játékokat, rendszeres-embematikus műfordítás-gyakorlatot, valamelyes esszéírást és meglehetősen intenzív szerkesztést-irodalomszervezést is magában foglaló/felmutató teljesítményre egyaránt (ha nem is a felsorolt területek mindegyikére s főként nem azonos elszántsággal) rátekinthető monográfia.⁷ Ezenfelül ugyanezen esztendő őszén napvilágot látott az a köszöntő jellegű jubileumi kötet is, amely az ötvenedik születésnap apropóján egyesít gesztusértékű pályatársi, literátori kedveskedéseket és az érdemi kritikai megközelítésekkel jónéhányat.⁸

Az élet(-mű) kohéziós erejére való ráhagyatkozás, illetve az elsődlegesen életműben történő gondolkodás (vagyis hogy mindig egy, az összességében vett – és nem pusztán szövegi, de legalább annyira tevékenységbeli, arcél-beli, a saját helyiértéket is felmutató – ‘Turczi Művek’ áll minden egyes megnyilvánulás, alkotói gesztus, munka, szöveg, fellépés, szereplés stb. mögött), nos, ez a törekvés tehát kezdettől fogva szilárd, jól kivehető alapsajátossága, tendenciája, működéseleme ennek az alkotói intencionalitásnak. Aligha véletlen, hogy az első válogatott versgyűjtemény, az eléggé korai, már 1993-ban ilyen minőségben és funkcióban napvilágot látott Uram, nevezze meg segédeit! igen beszédes módon vall arról alcímében, hogy miről is van itt szó, azaz minek kell tekintődnie az alkotói szándékelképzelés szerint mindannak a szövegalkotói gyakorlatnak a maga intenzív lényege szerint, aminek esszenciáját valami másfél évtized után – lévén a hetvenes évek második felétől ír igazán érett verseket a szerző – közrebocsátja: „százegy vers, tizenhárom év: rögeszmerend”. (Ahol is az utolsó kifejezés önmagát nem kímélő ironikus gesztus is, ám mégsem véletlenül és korántsem negatív gesztus gyanánt – éppen ellenkezőleg, az alkotói elszántságot megragadva – lett az első átfogó Turczi-monográfia átvett cím-szavává.)

Első verseskönyvének fülszövegében pedig nemcsak azt adja meg Turczi, hogy pontosan mely periódusban keletkeztek a kötet vers(/szöveg)ei, hanem arra is kitér, hány éves a szerző, amikor munkáinak gyűjteménye elkezd kifejteni hatását, érvénybe lépteti hatásmechanizmusát: „éppen huszonöt éves vagyok azon a héten, amikor a kiadó elfogadja kéziratomat, huszonhat, amikor postázzák a szerződést, és legalább huszonhét, mikorra ez a

⁷ KABDEBŐ Lóránt, *Rögeszmerend. Turczi István művének tragikus derűje*, Budapest, Balassi Kiadó, 2007.

⁸ *Átételek. Turczi 50. 50 írás*, szerk. TARJÁN Tamás, Budapest, Tinta Kiadó, 2007.

könyv, első könyvem megjelenik”. Hozzátehető: huszonnyolc, amire ténylegesen megjelenik (1985-ben). S precízen közli azt is: „A kötet versei kevés kivétellel 1976 és 1982 között születtek; ezek voltak eddigi életem legszebb évei: ezennel átnyújtom őket az olvasónak.” Mintha ennek tudatos variációs megisméltése lenne a második önálló, összességében már harmadik verseskönyv, az 1990-es ZÁK fülszövegében szereplő következő közlés: „A kötet versei kevés kivétellel 1984 és 1988 között születtek; ezek voltak eddigi életem legkockázatosabb évei: az olvasó döntse el a versek alapján, megérte-e.” Ezenfelül maga adja meg tevékenységének, költő voltának tágabb, illetve ráfókuszálóan szűkebb (kon)textusát, amennyiben közli – az első kötet fülszövegében még kvázi művészeti „kiáltvány” pontjait illetve gyakorlati életútjának stációit szerepeltette ugyanebben a funkcióban! –: „Születésem, 1957 óta ez már az ötödik »nagy« irodalmi stáció; 1985-ben jelent meg első verseskönyvem, Segédmúzsák fekete lakkcipőben címmel, ezt egy prózakötet követte, a Mennyei egyetem – mindkettő, miként a mostani is, a Szépirodalmi Könyvkiadónál. Született egy album is, A nők és a költészet címmel, erotikus verseimet tartalmazza Jung Zseni aktfotóival. Izgatnak a közelmúlt magyar irodalmának tényei, az 1956 és 1965 közötti irodalmi közélet alakulásáról írtam disszertációt, majd ezt továbbfejlesztve, egy tanulmánykötetet. Egyre többet és szívesebben fordítok, leginkább angol, finn és héber nyelvből. Közben a rádiózás lett új szenvedélyem – mióta havonta a mikrofon előtt ülök, halkabban beszélek, ami azért sem baj, mert háromesztendős fiam, Dávid, akit egy gonosz betegségből adott vissza a sors, rossz alvó.”

Nem tréfa: „művei” között még fiúgyermekét is felsorolja az alkotó, s egyebek mellett a korban óriási szerepet játszó könyvkiadói instrumentalitás (alapvetően csak a Szépirodalmi és a Magvető Könyvkiadó!) alakulásmomentumáról is megemlékezik, továbbá a tradicionális verbalizmus mediális kiterjeszkedéséről sem hallgat tevékenységi területei között. S mindezt: joggal. És még akkor is joggal, ha az egymást követő újabb és újabb verseskönyvek nem rövid időszakon keresztül – és nem kevés paradoxitással – lírai szövegeket összefogó editorikus-kommunikációs összefogásokként sem elsősorban olyan dokumentumok gyanánt kezelendők, amelyekből azt, vagy feltétlenül csak azt a lényegiséget lehet megtudni, miszerint a kilencvenes évek közepétől az ezredfordulóig – vagy még azt követően is jó ideig – pontosan és valójában mi történt (vagy netán: mi nem történt) Turczi István lírájában a maga poétikai lényege szerint. (Bővült, gazdagodott az egyáltalán ebben a periódusban?) Az Sms 66 kortárs költőnek című 2002-es kötetén kívül ugyanis ebben az időszakban még az is válogatott (illetve esetenként is csak a legminimálisabb mértékben új) verseket tartalmazó gyűjtemény vagy tematikus szerveződésű lírai életmű-hosszmetszet az egymásra sorjázó

kötetek közül, amelyik nem hordozza explicit megjelölésként is ezt a karaktert. Tehát a Csokonai Vitéz Műhely (2000) és A Zöld Rabbi (2001) úgyszintén, s lényegében nem másként az 1997-es megjelenésű Hosszú versek éjszakája sem (ámbar ez prózaverseket tartalmazva nem feltétlenül tartozik a versszövegek törzsállományához). Az olyan gyűjteményes kötetek pedig, mint amilyen a Hívásra szól a csönd. Válogatott versek (Tarján Tamás válogatásában) vagy a Turczi István legszebb versei. Székely Magda válogatásában (a válogató személyének közlése: alcími szinten!), főleg az immár több évtizedes költői pálya korábbi termésének fizikai hozzáférését voltak hivatva elősegíteni. (Ha nem relativizálta volna ezt a funkciójukat is a megjelenésük között eltelt igen csekély idő.) Lehet ugyan olyasmiben gondolkozni, hogy milyen is az, amikor Székely Magda Turczit olvas,⁹ ám ennek a pályatársi olvasatnak a maga nemében jóval kisebb jelentősége van – Székely Magda csekély fokú kanonizáltsága okán –, mint annak a címszónak, hogy történetesen esetleg 'Tarján Tamás olvas Turczit', lévén a nevezett irodalmárnak a saját kategóriájában jóval komolyabb árfolyama van, mint az imént említett költőnének. De még ebben az esetben is a hosszmetsetben 'átkártyázott' lírai életmű eltérő tematikus rétegei, momentumai következtében: egyfajta virtuálisan egyesített szövegtörzsként, mennyiségileg már nem is csak a „válogatottat”, de egyenesen az „összegyűjtöttet” célzó versállomány alakzatában van igazi jelentősége a 2004-es és a 2006-os kiadványok igen szoros egymásmellettiségének, együttesének... Ahol is feltehető (volt) a kérdés, mire fel ekkora jelentőségátulajdonítás a lírai életműnek, és főleg ennyire sűrűn...? Nos, éppenséggel erre az önolvasási anomáliaként, zavarként is érthető életmű-helyzetre jött jótékonyan a 2007-es könyv, amely ékes bizonyítéka lett nemcsak az általában vett megújulási potenciálnak ezen a lírán belül, hanem a jelek – a recepció jelek – szerint új, dinamikus fejezetet nyitva a költői életműben, átfogóan-visszamenőlegesen is átdinamizálta azt.

Turczi István (válogatott) verseskönyveinek a textuális állomány viszonylatában megfigyelhető szorosabb egymáshoz kapcsolódási, illetve csak részlegesen megvalósuló elkülönülési módja, termésének publikációs „összegabalyodottsága”, az alkotó-szervezőnek egy időben az új termés létesítését (személyes-)jelenléti szempontból jóformán felülmúlni látszó aktivitássűrűsége mindenképpen szakmai, kezelési kihívásként nehezedik a globálisabb tanulmányozást vállaló értelmezőre. Az interpretáció alapzataként szolgáló kiadványállomány „rendszere”, mintázata ugyanis valójában annyira kaotikus, legalábbis nem csekély ideig ilyen volt, hogy az már önmagában erőteljesen megnehezíti a feltáró, áttekintő, elkülönítő

⁹ Vö. Bodor Béla azonos című könyvbírálatával! Ld. 13. sz. lábjegyzet.

gesztusokat, valamiféle költői pályaalakulás nyomon követését, meghatározását. Kézenfekvő megoldásnak tűnik tehát egy Áthalások előtti és egy azzal kezdődő vagy azutáni pályaszakasz felvázolása... S az értelmező kritika egy-egy ambivalens vagy egyenesen negatív megállapítása is nehezíteni látszik az interpretáció egyértelműségét – csatlakozva a költészeti fejlemények dinamizálódó (át)alakulásához.

Pro és cont(/d)ra

A Turczi Istvánnak mindenekelőtt a líráját – bár a „költészeti” figyelemkiterjesztés miatt nem csak azt – átfogó vizsgálat tárgyává tevő vállalkozások motivációja (és ilyenek ma már szép számmal akadnak) az érdeklődő ráhangolódás mellett az itt-ott érzékelhető vitaingerencia vegyes készítéseinek mérlegeléséből szintén táplálkozhat. A primeritás és a szekunderitás már említett hangsúlyos történései mellé a közelmúlt két, bár terjedelmileg és reprezentativitásában „kisebb”, ám szintén érdemlegesnek és korjellemzőnek tartható befogadási fejleményét érdemes talán kiemelni a különféle szakirodalmi vélekedések közül.

Az egyik Payer Imrének, a kritikusként is működő pályatársnak Turczi István költészetéről írott, inkább affirmatív jellegű, egyszersmind azonban azt a jelenleg korszakkonstituálónak tartható posztmodernségtől el-helyező lírai életmű-áttekintése,¹⁰ a másik pedig az a támadás, amelyet egy meggondolatlan „fiatalköltő” hajtott végre az Áthalások című verseskötet és az abban megnyilvánuló koncepció, szerzői-poétikai attitűd ellen.¹¹ Az előbbi is tartalmazza a maga interpretációs kockázatát, lévén a posztmodern kánonból való kizáródás ma már erősen ingoványos talajra juttathat egy kortársi magyar irodalmi életművet, az utóbbi viszont egyenesen nyílt kihívást és kétségbevonást jelent, egyebek mellett megkérdőjelezve bevezetőjében mindazt, ami Turczi István aktivitását csak fémjelzi a jelenkori magyar lírai világban. S mindenekelőtt az a megdöbbentő benne, amilyen felületességgel és színvonalatlansággal (szellemi indokolatlansággal, megalapozatlansággal) felhangozhat a literális akusztika terében! Mindenképpen elgondolkoztató technikai fricska is ez az sms-versek feltalálójának: a blog, az internetes napló műfaja, tehát egy szintén az ezredfordulón keletkezett másik kommunikációs csatorna kínál gyorsítózélesi lehetőséget a merénylőnek, aki – semmilyen tanúbizonytságot sem téve arról, hogy a bevezető és a Petri György líravilágát megidéző szövegen kívül mást is elolvasott volna a több mint 100 oldalas könyvből – még a kötetnek intézményes megjelenési fórumot biztosító könyvhét folyamán,

¹⁰ Új Forrás, 2007/5, 64–76.

¹¹ http://konyves.blog.hu/2007/06/05/petri_gyorgy_visszajon_a_sirbol

tehát azon melegében, az aktualitás frissességére alapozva, már „2007. 06. 05.-én 12:06” perckor szükségesnek, elengedhetetlennek látta, hogy amúgy megsemmisítőleg félredobja olvasói színe előtt a bírált munkát... Konkrétan folytatva az idézést még nyilvánvalóbbá válna, mennyire tévúton jár a kritikus, azonban olyan kevésbé szalonképes részletei is vannak a dolgozatnak, hogy azokat egy irodalmi tanulmányba citátum gyanánt sem lehet felvenni.

A (lírai) életmű a 2000-es évek közepéig–második feléig összességében meglehetősen felemás vagy legalábbis hullámzó értékelésének, kortársi megítélésének dokumentumai közül inkább Payer Imre elmélyült, jól használható áttekintését-szituálását forgatva mindazonáltal megállapítható, hogy szerencsére kevésbé érvényes immár Bodor Béla néhány évvel ezelőtti kedvezőtlen mérlege, miszerint egyetlen komoly tanulmány sem született eddig a költő munkásságáról.¹² Ráadásul Bodor – akinek kritikusi figyelme önmagában is kitüntető momentumnak volt vehető Turczi életműve, (újabb) lírikusi tevékenysége vizsgálatának, értékelésének viszonylatában – nem sokkal később éppen azt állapíthatta meg, hogy „[a]zóta történt egy-két kísérlet”.¹³ Ő „[a] legfontosabb gesztusnak” ezen a téren, tehát a befogadási-értelmezési felfutást megalapozónak (vagy akár megvalósítani is kezdőnek) az időközben elhunyt „jeles költőtársát”,¹⁴ Székely Magdáét tartja, aki az összességében eddig harmadik (eleddig utolsó) Turczi-versválogatás szerkesztői feladatára vállalkozott. Az ifjú akadémikus ellenben nem érti, nem akarja felfogni, hogyan ajánlhatják az Áthalások című verseskötetet a „szakma legnagyobbjai”.¹⁵

A magunk részéről ugyanúgy kétkedéssel fordulunk Bodor Béla értelmezésének azon része felé, amely szerint Székely Magda közreműködése döntő értelmezési-csoportosítási beavatkozás lenne a Turczi-líra befogadásának interpretatív összefüggésvilágába, mint ahogyan természetszerűleg a teljesítménnyel éppen annak minőségi fordulópontján szembeforduló értetlenkedést és méltatlankodást sem fogadjuk el.

1 + 46 vers¹⁶

¹² BODOR Béla, *Ex Libris*, Élet és Irodalom, 2004. szeptember 24., 21.

¹³ BODOR Béla, *Székely Magda Turczit olvas. Turczi István legszebb versei Székely Magda válogatásában*, Kortárs, 2007/1, 87–92.

¹⁴ Uo., 87.

¹⁵ www.konyvesblog.hu, i. h.

¹⁶ Dolgozatunkban mostantól kezdve erőteljesebben támaszkodunk egy korábbi tanulmányunkra (ZSÁVOLYA Zoltán, *Líraelemekből „költemény”*. *Turczi István Áthalások című verseskötetének (kon)textusáról*, Műhely, 2008/3, 56–63.), amelytől azonban szövegszerűen több helyen eltérünk.

Az Áthalások című kötet anyagát 47 vers képezi: ezek közül 1 felvezető (Van), 46 pedig hommage-jellegű, utóbbiak szövegeiben elosztva pedig összességében kerekén 50 költő(/író)-„megidézett” neve/figurája/figuralitása található. Negyvenhat vagy ötven áthalás kerül tehát itt az olvasó elé akkor? Az attól függ, hogy egy-egy költeményt tekintünk-e egy-egy áthalásnak, vagy az eltávozott pályatársak felé nyúló mindenkori diszkurzust (beszélgetést, utánamenést) fogjuk fel – adott munkánként – a mindenkori amolyan „áthalás”-nak ténylegesen. Mivel azonban a két számítási móddal nagyjából ugyanolyan eredmény jön ki, jelképesen bizvást elmondhatjuk, hogy félszáz szellemi tisztelgéssel akad dolgunk... Réz Pál fülszövege amúgy mintha műformának tekintené inkább az áthalás-darabokat. Szerinte az ilyen fajta Turczi-versben az a fontos intencionalitás, hogy szerzőjük „mintegy továbbgondolja, továbbszínezza egy nagy előd vagy egy kortárs magyar költő világát, és a maga eszközei, lehetőségei, vérmérséklete segítségével hozza közelebb az olvasóhoz – mindenekelőtt persze önmagához”. Tarján Tamás ellenben (szintén a kötetfülon) a transzcendálódó párbeszédet emeli ki, tehát a bensőséges-kísérteties gesztus és önkéntelen ellengesztus emberi-szakmai oldalát hangsúlyozza (ezért is dolgozik az 50-es számmal: ahány „eleven ködalak” felmerül). Mindamellet az általa adott megközelítésben nemcsak az első interpretátori figyelmeztetést olvassuk e munkák, strófák verselési megalkotottságára, technikai állagára nézve, hanem általános szövegi mivoltukkal is mindjárt hangsúlyosan szembesít a kritikus, mégpedig úgy, hogy a kalandozói (olvasói és továbbírói) attitűd is megvilágosodjon hasonlata által: „ötven séta. Erdőjárás, barangolás, ballagás, tekergés vagy csak fel-alá a kertben.” Fontos, hogy különféle, megkülönböztethetően eltérő „kertek”, alkotói világok, konkrét munkák tűnnek fel az egyes esetekben, hogy birtokosaik „mind más-más hangon üzennek onnan – ide”. És nem maradhat el a szövegköziségre való utalás sem: „Mondd, s mondom. Éppen ötven megszólító a kötet ötven megszólítója.” Ahogyan a kezelt textusok felhasznált részleteinek tipográfiai jelzésével kapcsolatban is Tarjától kapja a recepció az első (a beleolvasódás korszakában bizvást eligazító, szoktató) megfigyelést: „dőlt betűs szavakkal”, kifejezésekkel, mondatokkal „adnak életjelt magukról” a vendégszövegek.

Az értő, finom-határozottan, 'helyesen' orientáló irodalmárnak mindössze egyetlen kijelentésével vitatkoznánk, s még azzal is csak részlegesen. Ez pedig így hangzik: „...a [...] Turczi-vers [...] nem is poétákat, hanem költeményeket von párbeszédbe”. Mert ha igaz is, hogy az alkotók, alkotásmomentumok, alkotói univerzumok megszólítása gyakran egészében, vagy részleges érvényesülés esetében is nem utolsósorban olvasmányanyagok alapján-mentén történik meg Turczi (identikus) lírai hőse részéről a megalkotódó/végrehajtásra kerülő áthalások során, az is tagadhatatlan, hogy az előálló megszólított(ság), „megszólítmány” –

akárcsak az eredményül kapott alaki-univerzumbeli „körvonalazmány” – elsődlegesen személyi-személyes(kedő) jellegű e munka-sorozat világában. Tehát nem annyira „a költészet nincs” errefelé „egyedül”, ahogyan arra a Hölderlintől származó kötet-mottó felhívja a figyelmet, mint inkább a(z) identikus) költő; rajta keresztül azonban az aktivitás tárgya és terrénuma, a poétikai gyakorlat: végső soron tehát maga a(z) egyetemes, bár a könyvi szövegállomány viszonylatában statisztikailag elsősorban a magyar) költészet, benne Turczi István lírája is társra lel, társaságba kerül – mégiscsak.

A könyv alapszöveg-típusának, globális textusának, a benne jelenlévő Turczi-féle beszédformának a jellemzésére mármost érdemes talán egzaktabban is vállalkozni. Tisztázva az áthalásnak, ennek a kvázi műfaji lehetőség-megvalósulásnak, szövegi „kódnak” a mibenlétét, kitetszik, hogy szerző által kiötlött, fel- vagy esetleg épp csak megtalált minta kialakítottsága szerint mindenkor négysoros szakaszokra tagolódó lírai versnek mutatkozik, amelyben az egyes strófáknak xaxa a rímképlete, s az ilyen módon felépülő szakaszok mennyisége munkánként (vagy önállósuló munka-részenként) egy és kilenc között változik, a strófákban fellelhető sorok szótagszáma pedig ugyancsak szigorúan szabályozott, ámbár némiképp eltérő periódusokat mutat fel.

Egyébként a szövegek összessége retorikailag-stilisztikailag és tárgyalásirányára nézvést (úgymond „tartalmilag”) imponáló módon egységes vagy legalábbis egységesülő tendenciájú. Ennek megfelelően a félszáz áthalás összességében zárt, kontúros alakzatként érvényesülő narratívát ad ki, amely ha amőboid is, tehát egyes pontjain a „válogatás”, a gondos, akár mindjárt kényes választás konkrét következetességének / jogos esetlegességének bélyegét látszik is magán viselni, mindamelletl bizvást nevezhető kifejezetten kompozitorikusan invokálnak, az imponálóan és elvi-gyakorlati nyitottságát messzemenően megőrző, azonban poétikailag mégis konzisztensen zártnak érezhető „ön-globalitás” magas fokán szervezettnek. Azaz: tartható afféle poémának, költemény-elbeszélésnek, verses-epikai alkotásnak ez a kötet-mű.¹⁷ Mozaikossága és textuális mozaikkockáinak eltérő mérete ugyanis a(z) (össz-)korpusz (olvasati létrejötté) folyamán mindvégig ugyanolyan hatású, megbízhatóan a kiegyensúlyozott nivelláltság érzékelését lehetővé tevő – és a sugallt-hordozott mondandó tekintetében szintén ilyen érzetet nyújtó – működést eredményez; az állandóan jelenlévő strofikusság jegyében összerázódik, illetve önmagán belül (el)egalizálódik a dikcionális áramlás: egytől kilencig akármeckora szakasz-szám valósítja is

¹⁷ A könyv-szövegnek erre a már-már tényleg kötet-művi módon összesűrűsödő koncentrátsági sajátosságára fókuszál hangsúlyosan recenziómk: ZSÁVOLYA Zoltán, *Turczi István: áthalások*, Szépirodalmi Figyelő, 2007/6, 35–37.

meg ugyanis az egyes líraszöveget, e megvalósulások „nagyág” és „kicsiség” szerinti eltérései valamiképpen eljelentéktelenednek a kialakuló, az eltalált sajátos beszédtonus által működtetett beszélési kontinuum (maga a könyvnyi „ciklus”, szövegsorozat) keretei között. Ilyen módon azután az individuális szövegfelirattal, címmel jelölt versek közötti határok mintegy elmosódnak az ezek egyedi konstruktumaiban, egymásutánjában vagy köztes térben meglátható szellemi lényeg viszonylatában, mígnem a befogadó ezen önmagában oszcilláló szólam-sor valamennyi hangképzését, hang-próbáját (maguk az egyes versek lennének megfeleltethetők ezeknek) egy típusú – s önazonosságát a felhangzás elejétől a végéig következetesen megőrző – verselési technika sikerült termékének látja (hallja).

Mindennek alapján voltaképpen monotonnak nevezhetnénk az elénk kerülő verseskönyvet, amit – jó értelemben, persze – éppenséggel ki is mondhatunk róla, ám tehát inkább csak az „egy-hangúság” pontosító értelmében. Lévén annál fontosabb ez a jellegvény, mivel az Áthalások kötet valamennyi versében idézetek szerepelnek, és pedig a legkülönbözőbb helyekről származóak, s ezek nyílt (nyilvánvalósággal felismerhető) és rejtett (nehezebben azonosítható) változatainak hálózata eleve megvéd a valóságos monotonitástól. Egyfelől. Másfelől pedig éppen az itt a poén, a valóban figyelemre méltó teljesítmény, (a)hogy a szerző úrrá lesz az általa felidézett stiláris-motivikus széttartóságon. Merthogy úrrá lesz, kisebbfajta csodaként, s a művészi eredetiség érvényesítése viszonylatában értékes teljesítményként.

S most már illik közelebről is meghatározni a felmerülő áthalások „áthalási” lényegét, tétjét, vagyis azt a közeget, amelyben a szellemi mutatószámra vehető munkák létrejönnek. A szokványos várakozásokkal ellentétben ugyanis itt nem valamiféle „egyszemélyes költészettörténet” szövegei hangzanak fel a – mondjuk – Fodor András, Mándy Stefánia, Tamkó Sirtó Károly vagy Faludy György lírai világát megragadó, megmunkáló vers-egységekben, hanem sokkal lényegesebb, hogy a Turczi-vers egy újabb, ám az eddigi életműből szervesen következő képlete alakul ki a sorozatukban. Az hommage-os, mementós, emberileg hiteles ügy mindig poétikai ürüggyé válik bennük: annak ürüggyévé, hogy momentumhálózatukból kirajzolódjék az originális saját. És Turczi István olyan örökösnek bizonyul a lírahagyományban, aki a jövőre eredetien pillantani képesen sáfárkodik a rábízott talentummal.

Mielőtt nekilát, vagy modernista-avantgárdista módra „önidentikus” lírai hőisével nekilátat a munkának, munka-szeriálásnak, a vállalkozás elevenségét, egzisztencialitását összefoglaló, a szellemi-poétikai foglalatosság-sor grammatikai-retorikai jelenét már címének jelképségében hordozó felvezető versben (Van) tisztázza célkitűzéseit: „Van, akivel csak

megezik az élet. / Volt, nincs; beáll, kiforog, hiába vágya / templom kövén vagy szitkok padlásán / egy kis időn túli szabálytalanságra. // Van, akivel megezik a másik élet. / Volt, és a nincsből lesz, mint a láng – / nyaldossa, emészti a csend két falát. / Éget, és benne ég: öröktől fényfalánk. // Van, aki mindezt előre-vissza látja. / Összegyűrt papírlap. Eldobott ecset. / Hangfoszlány. Kőpor. Mozdulatsor. / Már folyik a transzcendencia-chat.”¹⁸ A munka egyes szakaszaiban azután egy-egy létezés-fokozat áll a tárgyalás középpontjában, mégpedig mindig tudatosabb, „tökéletesebb” fok követi az előzőt: az öntudatlan, szinte pusztán anyagi-állati szintre előbb még csak a reflektálatlan transzcendencia-tapasztalaté következik, s csak a harmadik juttat el a tudatos észrevételezéshez, a regisztrálás fájdalmasan részletező lejegyzéséhez, amely azonban egyúttal a megragadói-művészi életpozíció alanyának megfigyelés közbeni önkéntelen elhasználódására, s ennek tragikumára is rávilágít. Ez a „chat-elő” versalany alaphelyzete is a 46 darab (ön)kommunikatív vállalkozásban, de nem itt van a helye részletesebben megvizsgálni és mintegy hivatalosan eldönteni, hogy stílusirányzat vagy éppen mindjárt -korszak szempontjából hová sorolódhatnak ezek a művek, ez a mű-összesség, ha egyszer már éppenséggel biztosan nem a posztmodernséghez. Sokkal érdekesebb – egyben szinte kísérteties – adottsága ennek a szövegállománynak, hogy egyes mű-individuumai a hol szűkebb, hol bővebb paratextuális indexeléssel jelzett tartalmi-diszkurzív áthalás-mivoltukon belül milyen hatalmas változatossággal rendelkeznek. Ennek érzékeltetésére álljon itt példaként az első tíz szöveg formalizált olvasati megragadásának táblázata:¹⁹

¹⁸ TURCZI István, *Áthalások*, Budapest, Palatinus, 2007, 7.

¹⁹ Jelmagyarázat:

op. 1–46 = szövegsorrendi pozíció

: = a sorszám szimbolikus (idézési) ekvivalenciája a művel

ritkítva és kurzívan = verscím

KAPITÁLISSAL = alcím (1. paratextuális index)

m. = mottó (2. paratextuális index)

: XY = a mottó szerzője, adott „célszemély”

<> = a globális szövegtér mennyiségi megadásának kezdete és vége

() = részleges szövegtér megadásának kezdete és vége

kurzívan = részleges szövegtér mennyiségi megadásán belüli (3.) paratextuális index

÷ = a paratextuális index és a mennyiségi index ekvivalenciája

1–9 = strófaszám

x = terjedelemszámítási szorzás

S = strófa-egység (4s)

s = sor

- (op. 1): A véletlen átírt történetei. (SZÁMOZOTT PÉLDÁNY), m. „Tarts önmagadtól.”: Erdély Miklós <[1–8] ÷ (2xS) = 64s, 8–12. l.>
- (op. 2): P. J. - t á b l a <(S) = 4s, 13. l.>
- (op. 3): R ó z s á s v e r s . VAS ISTVÁN ÉS A MODERN, MAGYAR ÁRNYAK <(8xS) = 64s, 14–15. l.>
- (op. 4): K e z d ő d i k . HAJNAL ANNA SZAVAI KÖZT SÉTÁLVA; 1907–1977–2007 <(6xS) = 48s, 16–17. l.>
- (op. 5): M e t a m o r d ő z i s . SIMON BALÁZS GONDOLÁJA, m. „Hogy hallani milyen / Lehet, azt nem tudom, / De siklik jól a halál- / Gondola.”: SB <(Lenne más, mint fönt) ÷ (3xS) = 12s; (Akár egy perzsa) ÷ (3xS) = 12s; (Végsőt zendülő favilla) ÷ (3xS) = 12s ¥ 36s, 18–20. l.>
- (op. 6): F e l f o r g a t ó k ö n y v , m. „akkor befordulunk valami más / körül nem írható homályos térbe”:
Tűz Tamás <(9xS) = 36s, 21–22. l.>
- (op. 7): G e o g r a f i a p o e t i c a . BARÁNSZKY-VARIÁCIÓK <I útrahívás ÷ (6xS) = 24s; II en transi ÷ (5xS) = 20s ¥ 44s, 23–25. l.>
- (op. 8): B é d e k k e r . (POZSONYI SÉTÁK SOMLYÓ GYÖRGGYEL) <(reggel, – grave) ÷ (4xS) = 16s; (délben, – affettuoso) ÷ (4xS) = 16s; (este, – meditativo) ÷ (4xS) = 16s ¥ 48s, 26–28. l.>
- (op. 9): K o l u m b u s z b e f e j e z t e i m á j á t . SZILÁGYI DOMO[n – Zs. Z.]KOS WHITMAN-VÁLTOZATAI MÖGÉ, m. „Mondd hát: mire végzi az elme?”: SZD <(8xS) = 32s, 29–30. l.>
- (op. 10): „ A b e v é g z e t l e n s é g a c s ú c s ” . TIMÁR GYÖRGY AZNAPI UTOLSÓ, MÁSNAPI ELSŐ CIGARETTÁJA YVES BONNEFOY FRANCIA KÖLTŐ FORDÍTÁSA KÖZBEN <(7xS) = 28s, 31–32. l.>

Egy szöveg-tapadás

A tradicionális lírai személyesség Turczi Istvánnál úgy romantikus-alanyi, mint amennyire irodalomtörténeti-filológiai is (az egyes líramunkákban felvonultatott, kurziváltan jelenlévő idézetek: szöveg-betétek révén). Ennek a versesepikailag nivellált „áthalás-specifikum”-nak egyedi, eseti érzékeltetése kedvéért az előbb megadott listánk utolsó darabjával az alábbiakban illusztratív szándékkal foglalkozunk behatóbban. Azért is csupán eggyel a negyvenhat lehetőség közül, mert tartalmi jellegükre nézve annyira különböznek egymástól a könyv versei, hogy diszkurzív alapon szinte lehetetlen őket felösszesíteni (bármennyire egységes dikcionális szervezettségük mintázata a teljes szövegállományon végighúzódnak!), s külön-külön foglalkozva velük még mindig érdemlegesebb elemző eredményt lehet elérni nemcsak konkrétan egyet-egyet illetően, hanem akár a valamiféle elképzelhető átfogó érvény megcélzása szempontjából is esetleg. Ebből mindazonáltal olyasmi is következik, hogy megnyugtató összegzés nem képzelhető el érvényesen a kötet versanyagával kapcsolatban, olyan mindenesetre semmiképp, amelyik egy „szokványosabb” könyvkritika

¥ = adott versszöveg összes sora

l. = kötetbeli elhelyezkedés lapszáma

leegyszerűsítéseivel beszélne globálisan az abban található – esetleg mégoly eltérő karakterű – egyes művek önkéntelen vagy kényszerűnek érezhető „általánosságairól”. Nem utolsósorban ebből kifolyólag azután – no meg az egyes versek nagyfokú enigmatikussága, gyakran intimebb-esetlegesebb jellegű vagy legalábbis ilyennek gondolható feltáró-visszaemlékező momentumai miatt – nem érdemes szövegrészletek kiragadásával végezni az egyes művek értékelését, főként pedig nem különböző áthalás-versekből származó idézet-foszlányok között szlalomozva az egész kötet bemutatását megkísérelni úgymond. Hanem egészében itt kell állnia annak a műnek, amelyről szó van, miközben a dolog természetéből származó belátással ezúttal biztosan le kell mondanunk arról a feltételezésről, reményről, hogy az egyszeri megragadás szinte minden szempontból kiterjeszkedő reprezentativitással bírna Turczi István 2007-es önálló lírai publikációjának az éppen kiemelt egységénél tágabb szövegperiódusára, netán egészére vonatkozóan. Az Áthalások és az áthalások viszonylatában mindig csak azért állhat jót az érdemleges elemzés, ami konkrétan előtte áll, az adott (tehát az op. 10) eset(é)ben tehát így.²⁰

<p>„A bevégtelenség a csúcs”</p> <p>TIMÁR GYÖRGY AZNAPI UTOLSÓ, MÁSNAPI ELSŐ</p> <p>CIGARETTÁJA YVES BONNEFOY FRANCIA KÖLTŐ</p> <p>FORDÍTÁSA KÖZBEN</p> <p>Visszaforgatódni. Mert minden megmarad, csak nem ahogy mi láttuk.</p> <p>Elszívni még egyszer ugyanazt a cigarettát, míg a napfelkeltét várjuk.</p>	<p>– Ha a dőltbetűs szövegrészek szokásosan a versi „célszemély” munkájából származnak, akkor az idézőjelesek a „célszemély célszemélyétől”, ez esetben az általa fordított költőtől valók.</p> <p>– Timár György (1929–2003) a francia líra szakértő m. költője (filológiai, lexikoni bizonyítékok), aki élete végéig sokat dohányzott (feltételezés!).</p> <p>– Bonnefoy, Yves (1923) francia költő, kritikus.</p> <p>– Visszaforgatódni = helyzet-visszajátszás Turczi oldala felől (T. I. maga mint lírai hős /!/), részéről.</p> <p>– Járt itt vagy mesélte neki T. Gy, vagy éppenséggel írt (valahol) e kilátásról (fil.-ilag. ellenőrizni!).</p>
--	---

²⁰ A szövegmegeadást párhuzamos *adatkritikai mérlegeléssel* fogjuk folyamatosan kísélni.

<p>A Mester utca kilencedik emeletén, ahonnan látni a Vénuszt és Soroksárt, ahol béke van, Trakl-színű az ég, és a közös múlttól sorsunk rég levált.</p> <p>„Volt, mikor rombolni kellett”, ha felcsapott a láng, és eljött az alkalom. Elfért minden anarchista kellék a Relais-Odéon elé kitett bisztróasztalon.</p> <p>„Volt, amikor az üdv ily árat követelt.” Vers-hulladékok, szájalmas körök. Szenvedés bohócai egy marionettben. Minden változik, de a Minden örök.</p> <p>Elévületlen tartozások sora: sokan elementek; mások nem jöttek találkozóra. Kibontakozni az átkelések gubancaiból. „Szeretni a tökélyt”, első kakasszóra.</p> <p>Szemét befelé a száraz könny befutja. Üresen végzetes napok. Nehéz a lába. Mit tudtok ti a félelemről? Kinéz,</p>	<ul style="list-style-type: none"> – Az 1. S. dőltbetűs részéhez hasonlóan valamely (ugyanazon/másik: melyik?!) T. Gy.-versből idézet. – Közös múlt, tragizáló színezettel, konkretizálva (pl. Soroksár nyilas terrorcselekmény helyszíne?); erre rímelve Bonnefoy esetleges maquisard stilizációja (?) locus- és rekvizitummegadásaival. – Láng poétikai motiváltsága B. lírájában. Hiteles észlelés jelképe a „valószínűtlen” lobogás, a „termékeny rombolás” (Világirodalmi Lexikon). – A küzdelmes, műgonddal történő írás T. Gy.-re jellemző volt(?). Mechanizált feladat-végzése(?). – Filozofikus T. Gy.-sor; amely öntartalmán túl a II. vh.-s Soroksárt összekötheti a fr. ellenállással. – Az esetleges antifaszizmus 2 helyszíne általános cselekvési, emberi, lelki színtérbe tűnik át, tipikus módon pszichikai csapdahelyzeteket is mutatva. – Biblikus (péteri) szignál = kb. árulás/hűség (?); pozitív opció esetén: kapcsolati tökéletesség. – Az idős, betegeskedő T. Gy. alakja, reflexiói? – A testi elesettség. (T. I. látogatás-tapasztalata?) – Halálszorongás múltbeli / kulturális háttér előtt. – A visszaforgat(ód)ás eljut ismét az oda-érkezés, az indítás fázisába! Nyitány-vég: körkörösségben. – Vers-végével azonos kezdőmomentum (amely egyúttal annak alaptémájával, a vmely helyzetbe való visszakerüléssel is egy) részletező kibontása; úgylehet, szívinfarktust takar a metaforika. (?)
---	--

<p>belefordul a hajnal delíriumába.</p> <p>Rározsdásodik szemére az ég alja.</p> <p>Tűnődik, még egy kávét főzzön-e.</p> <p>„A bevégzetlenség a csúcs”. Gyufáz.</p> <p>Fehér falakon árnyak billentyűzete.</p>	
--	--

Posztmodern tanulságok, vagy tanulságok a Posztmodernség számára?

Érdekes és figyelemre méltó az *Áthalások* kötetben foglalt szöveganyag a posztmodernség távlatában is. Ezúttal arra a figyelemre és az abban megmutatkozó szellemi irányultságra utalunk, amely a kötet fül- vagy kísérőszövegeinek négy írója közül kettőnek a felfogását jellemzi, Kukorelly Endrét és Kulcsár Szabó Ernőt. Elővételezve és összefoglalóan: (a) posztmodern korszakérdekeltség(e) jelentkezik vagy jelentkezne az ebben az összefüggésben megfogalmazódó véleményekben; az előbbi esetben az írói minőségpecsét ráütése történik a bemutatott teljesítményre a korszerű-játékos tradícióismeret lírai-lírikusi törvényszerűsége érvényességének tudatában,²¹ az utóbbiban ellenben mintha egy mindezidáig posztmodernség-teoretikusnak és ilyen minőségében kritikus-propagátornak tartható értelmező lépne vissza önnön ilyen irányú letéteményességének pozíciójából, amennyiben és ahogyan Turczi (újabb) teljesítményét kiemelten értékeli a kortárs magyar lírai mezőnyben, ezen véleménymondásának keretei között azonban (?) a („)posztmodernség(”) hazai irodalmi paradigmájáról – vagy: közkeletűen annak tartott mintázatáról – leminősítően nyilatkozva. Elégge elgondolkoztató vélemény ugyanis, hogy amennyiben „...Turczi költészete egyéni karakterének” valóban „van önmagán túlmutató jelentősége”, mint azt az *Áthalások*hoz egyébként kísérőesszét is mellékelő teoretikus a szóban forgó Turczi-verseskönyvről készített kritikájában valószínűsíti már,²² akkor az nem utolsósorban abban áll, hogy – s ezt éppen az ő interpretációja mutatja a legszembeűnőbben – alkalmasnak tekinthető a jelenleg meghatározó

²¹ Kukorelly Endre írja az *Áthalások* című kötet fűlszövegében: „...»az irodalom«, a kontextus políroz és retusál a szövegeken, de aki hajlandó arra, hogy olvasson, átlát mindezen: és akkor ott van az, aki ott van.” Tudniillik maga a munkálkodó lírikus. – Zs. Z.

²² KULCSÁR SZABÓ Ernő, *Nem história – nem galéria*, Alföld, 2007/11, 97–102.

(talán egyenesen uralkodó) költészeti trendünk, a hazai lírai posztmodernség paradigmájának kontrasztálására. Vagyis a Turczi-féle költésmód alapvető működési gesztusának kiemelésével és dicséretével egyszersmind a vele egy időben üzemelő elterjedt, sikeres szövegalkotási mód(ok) dehonesztálására is kísérlet történik implicit módon Kulcsár Szabónál: „Talán legszubtilisabb poétikai képessége nyilatkozik meg [...] e lírának abban – olvassuk a róla szóló dicséretet –, hogy bár nem érzi magán az emelkedettség Vas-féle²³ kényszerét, a regiszterkeverés mentén mégsem hull az igénytelenség minima poeticájának csapdájába.”²⁴ Mert a kritika bevezetőjéből nyilvánvaló, hogy eme kipécézett minima poetica, amelyet még ráadásul „az önkörében forgó nyelvi rulett obszessziója” is „fenyeget” állítólag, nem másra, mint a magyar posztmodern lírára, pontosabban – e „kizáró”²⁵ retorika szerint – csupán a szövegeit „posztmodern márkanéven”²⁶ kínáló kortárs versképzési gyakorlatunkra értendő. Amelyhez Turczi István verselésmódja természetesen nem tartozna hozzá szerencsé(jé)re, az sokkal inkább „egy finomabban iskolázott, kiművelt érzékű költészetet” lenne „képes visszaiktatni az érvényes utómodern beszéd terébe”.²⁷ Mindebből persze nem az a lényeges most, hogy azon keseregjünk, miszerint Kulcsár Szabó Ernő szerint a posztmodern (licence) nem hoz létre olyan finoman iskolázott vagy kiművelt érzékű költészetet a magyar nyelvűség szerény glóbuszán, s mint ilyen nem is hangzik fel érvényesen az utómodern beszéd művészi terében, hanem inkább az, hogy a Turcz-líra, illetve annak a mostani kötetben foglalt anyaga, véleménye értelmében „a maga klasszikus-modern eredetétől távolodva is”²⁸ „egyfajta kései klasszikus-modern”²⁹ mintakövetés dokumentálódását jelenti azért mégiscsak. Ez utóbbi meglátással önmagában egyetértve sokkal inkább az a feladatunk támad, hogy meghatározzuk ezen, ha talán mégsem éppen „klasszikus-modern“, ám valószínűleg az „utómodernség” tágasabb körében felismerhető költészet, illetve konkrét kötet-szerveződési szövegiség modernitásának pontosabb színezetét. Amely színezet pedig a neoavantgárdtság valamely árnyalatát jelenti – mint arról már a fentiekben tárgyaltunk. Ha ugyanis a modernitás/posztmodernitás cezúrára vagy törésvonalra élesedik ki (esetleg tompul le?) a

²³ Vö. „...Turczi poétikájának főbb elemei [...] szubjektumfelfogása és nyelvi világgépe, képalkotása és versgrammatikája a Radnóti és Vas közt kirajzolódó tartomány *terében* és nagyjából az onnan Pilinszkyig terjedő *időben* van megalapozva.” Uo., 99.

²⁴ Uo.

²⁵ Uo.

²⁶ Uo., 98.

²⁷ Uo., 102.

²⁸ Uo.

²⁹ Uo., 97.

szembeállítás Turczy és a hazai líra ma biztosan vezetőnek tartható ágazata között, akkor – nem utolsósorban egy, a Kulcsár Szabó Ernő korábbi tanulmányaiból globálisan kiérthető korszakoló irányzat- vagy korszakfázisi rend szerint – közvetlenül az ún. „neoavantgárd” az, ami a modernség megelőző, egységként felfogható korábbi részeinek: stílusainak „tömbje” felől a posztmodernnel közvetlenül érintkezik és a mondott törésvonallal, cezúrával tőle elválasztva konkrétan szemben áll vele a másik parton. Így pedig Turczy lírai életművét, vagy a költő Áthalások című kötetének teljesítményét: e poétikai szöveg(-ön-)dokumentumok összességét sem lehet szellemi értelemben „kerekén egy évszázaddal”³⁰ ezelőttre visszautalni (ld. az irodalomtörténész fentebb említett „klasszikus-modernség”-gondolatát), pláne nem szellemileg „visszadatálni”. Ehelyett nem-posztmodernségén belül sokkal inkább olyasminnek az erőterében érdemes azonosítani, értelmezni és (szét)elemezni, aminek a képviselője gyanánt reálisan tekinthető.

(Szép)irodalom

Turczy István áthalásai erős „másolatok”. (Ellentételezésül is szánjuk ezt az egyik versben előforduló „megannyi gyenge másolat” amúgy önmagában tetszetős kifejezéséhez.) „Nem hommage-ok, nem is pastiche-ok, irodalmi karikatúrák” ugyan, amint Réz Pál fülszövege elismerő negálással és helyesen megállapítja róluk, ám hogy ilyesmiknek a közelében helyezkednek el, tehát szükséges velük kapcsolatban az efféle pontosítás, azt a Tarján Tamás által olyan jelentőségteljesen emlegetett „dőlt betűs” részek mutatják bennük, mégpedig hangsúlyosan. Ezek másolása mármint bizonyíthatóan, filológiailag dokumentálódva megtörténik itt, már tipográfiai is mutatva a dolog nyíltságát, szándékosságát, azaz legitimitását és poétikai programszerűségét. A magyar líra szellemét azután nem lehet „másolni”, csak megkapni és továbbvinni, továbbadni. Az erős másolat, mint ebben az esetben is, attól erős lényegileg, hogy igazából nem vagy alig kopírozás szövegszerűen. Csak „gyengén”, kevéssé az. Elenyésző mértékben, ellenben hangsúlyosan hordozza átvett idézetét, annak szellemét. A (magyar) líra szellemét.

S az Áthalások formailag jófélén uniformizált versállománya nemcsak egyfajta (kvázi) versesepikai művé látszik szerveződni (ha nem is mindjárt személyes-lírai „irodalomtörténetté”), de képletesen szólva még az ilyesfajta olvasói minősítés sem tűnik teljesen jogosulatlanként... Jóformán tehát a szépirodalmi-fikciós és a szekundér-értelmező alakításmód határvonalát is átlépi az alkotásgyakorlat Turczy Istvánnál.

³⁰ Uo.

